

του συγγραφέα (σελ. 93-104), φωτίζεται η διαμόρφωση της «τέχνης του ζήν» (σελ. 105-130) και αναφέρεται η κριτική διάθεση του Pascal απέναντι στον γάλλο σοφό (σελ. 131-142). Το Δεύτερο μέρος, εκτός απ' το φιλολογικό του υπόβαθρο, αποδεικνύει βαθιά εξοικείωση με τις πηγές της σκέψης του Montaigne και αναμφισβήτητη γνώση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Είναι δύσκολο να κατανοήσουμε τη φιλοσοφική αξία των δοκιμίων του Montaigne χωρίς εμβάθυνση στα στάδια της πνευματικής του ωρίμανσης. Κατά την κ. Χριστοδούλου ο Montaigne επηρεάστηκε στην αρχή απ' τους στωικούς, υπέστη παροδική σκεπτική κρίση γύρω στο 1576, για να ακολουθήσει η επίδραση της επικούρειας φιλοσοφίας, χωρίς ωστόσο να υπάρχουν στεγανά όρια. Η «τέχνη του ζήν» εκφράζει επιδράσεις και προσωπικό στοχασμό ταυτόχρονα.

Αναγόμεστε έτσι σε μια σοφία την οποία δε μας προσφέρουν πάντα οι μεγάλοι φιλόσοφοι. Ανακαλύπτουμε το μυστικό της γοητείας του Montaigne και θητεύουμε καρποφόρα στο πνεύμα των «Δοκιμίων» του, μετέχοντας έτσι σε ορισμένα μυστικά της ζωής τα οποία μας αποκρύπτει η καθημερινή προοπτική.

Το βιβλίο της κ. Χριστοδούλου αποτελεί υπεύθυνη μύηση στη σκέψη του Montaigne και αποκαλύπτει πτυχές της προβληματικής του. Ερμηνευτικό και κριτικό δοκίμιο, μαρτυρεί βαθιά γνώση της γαλλικής όπως επίσης και φιλολογική και φιλοσοφική κατάρτιση που φέρνουν τον αναγνώστη σε δημιουργική επαφή με μια μεγάλη μορφή του γαλλικού διαφωτισμού του Δέκατου Έκτου αιώνα.

ΔΡ Ν. ΜΑΚΡΗΣ
ΛΕΟΝΤΕΙΟ ΛΥΚΕΙΟ
ΑΘΗΝΑ

Θ. Καβάση: *Ἡ ἀντιφατικότητα εἶναι ἡ κίνηση καί ἡ ὕλικότητα*, Δωδώνη 1983, σ. 72 + εισαγ. ἔνθετο σ. 14.

Προσπαθώντας νά κατανοήσει τήν ὕλικότητα ὁ συγγραφεύς ἐκφράζει τούς ἐξῆς συλλογισμούς (τηρεῖται γενικά ὁ τρόπος ἐκφράσεως τοῦ συγγραφέως):

Ἡ ὕλη ὑπάρχει μέ δύο τρόπους: α) Σάν συγκεκριμένο γεγονός πού σέ κάθε στιγμή εἶναι μοναδικό καί ἀλληλοκαθορίζεται μέ ἄλλα συγκεκριμένα γεγονότα. β) Σάν καθολικότητα τῶν ἀλληλοκαθορισμῶν αὐτῶν πού σέ κάθε στιγμή εἶναι μοναδική καί πάντα διαφορετική (σ. 7-8). Τό ὕλικό γεγονός στή στιγμή τῆς ὀλοκλήρωσης εἶναι τό ἀπόλυτο ἀδιαίρετο καί τό ἄπειρα διαιρετό. Στό σημεῖο αὐτό ὑπάρχει τό κενό πού ἀπό ἄλλη ἀφετηρία εἶναι τό πλήρες. Γι' αὐτό ἡ ὕλη εἶναι τήν ἴδια στιγμή πλήρες καί κενό, διαιρετή καί ἀδιαίρετη (σ. 47).

Κάθε γεγονός εἶναι ἀποτέλεσμα λήψης-ἐκπομπῆς ὑπογεγονότων (σ. 19) πού ὑπάρχουν μέ τόν τρόπο τῆς ἐπανάληψης τῶν χωρικών μέτρων. Κάθε μορφή μέτρου εἶναι τό ἀνάλογο ὑπογεγονός πού ὡς παγκόσμια μονάδα μέτρησης ποσοτικοποιεῖ τό σύμπαν. Κάθε ποσοτικοποίηση ἔχει μιά ταχύτητα γύρω ἀπό τόν ἑαυτό της καί μιά ἄλλη μέσα στό σύμπαν· ὅσο ἡ μιά εἶναι μεγαλύτερη, τόσο μικρότερη εἶναι ἡ ἄλλη (σ. 41).

Ὅσο τό γεγονός εἶναι πῶς συγκεκριμένο, τόσο λαμβάνεται σέ μικρότερη χρονική τμήση καί ἀποτείνεται» σέ μεγαλύτερο χώρο (σ. 37), ὅταν δέ ἀκίνητοποιηθεῖ, ἀποκόπτεται ἀπό τόν γύρω κόσμο φαί περνᾷ σέ γενικότερα ἐπίπεδα ὑπαρξης (σ. 38).

Τό γεγονός μεταβάλλεται γιά νά μπορεῖ νά εἶναι τό ἴδιο (σ. 24), ἀπό τή μιά χάνεται, ἀπό τήν ἄλλη γίνεται (σ. 39). Ὑπάρχουν ὄρια στή δυνατότητα ἀλλαγῆς τῶν χαρακτηριστικῶν ἑνός γεγονότος, γιατί μετά ἀπό αὐτά τό γεγονός ἔχει γίνει διαφορετικό. Αὐτή ἡ μεταβολή χαρακτηῖρα εἶναι ἄλμα ἀπό πλευρᾶς ὕλικῆς ἀσυνέχειας, ἐνῶ εἶναι πορεία ἀπό πλευρᾶς ὕλι-

κῆς συνέχειας (σ. 60). Κάθε μεταβολή στο γεγονός μεταβάλλει τὴν πλοκὴ λήψης-ἐκπομπῆς του καὶ ἡ ἀλλαγὴ μεταφέρεται σ' ὁλόκληρο τὸ σύμπαν (σ. 24). Ἡ ταχύτητα ἐναλλαγῆς τῆς ροῆς ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ μηδέν καὶ καταλήγει στοῦ ἀπειρο (σ. 27).

Ἡ θέση τοῦ γεγονότος ἢ ἡ κατάσταση ἀδρανείας του εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πλοκῆς κίνησης, κάθε δὲ μετατόπιση ἢ ἀλλαγὴ τῆς ταχύτητας τοῦ γεγονότος ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τὴν ἀλλαγὴ τῆς πλοκῆς του καὶ τελικὰ τοῦ γεγονότος (σ. 61). Κάθε γεγονός ἔχει δρια ταχύτητα πού μπορεί νὰ φθάνει ἀλλάζοντας τόσο ὅσο μπορεί νὰ εἶναι τὸ ἴδιο. Περνώντας αὐτὰ τὰ δρια ἀλλάζει (σ. 62).

Κάθε γεγονός ἔχει δύο βασικὲς ὄψεις: α) ὅπως ἐρχεται αὐτὸ σ' ἐπαφὴ μὲ τίς αἰσθήσεις μας καὶ β) τὸ σύμπαν μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα αὐτοῦ τοῦ γεγονότος (σ. 67). Τὰ γεγονότα εἶναι διεγέρσεις πύκνωσης μέσα στοῦ «κενὸ» σύμπαν πού συνεχῶς ἀποπυκνώνεται ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή τὰ γεγονότα εἶναι ὅπες ἢ «κενές» δίνες πού τὸ «πλήρες» σύμπαν βυθίζεται μέσα σ' αὐτές (σ. 68).

Ἡ κίνηση ὀρίζεται ὡς ἐνότητα τῆς ἀπεριόριστης πολλαπλότητας τῶν συγκεκριμένων γεγονότων (σ. 12). Ἡ σχέση Χῶρος Ἐχρόνος = Κίνηση φανερώνει ὅτι ἡ κίνηση εἶναι σταθερὴ, δηλαδὴ ἀπειρη (σ. 42). Ἡ ἀποψη αὐτὴ τελικὰ φάνηκε λάθος. Ἡ μεγίστη ταχύτητα εἶναι ἡ ταχύτητα τοῦ φωτός. Ὁ κόσμος μας εἶναι σειρά γεγονότων μὲ πόλους τὸ φῶς καὶ τὴ μάζα. Πιθανόν νὰ ὑπάρχουν ἄλλα ἐπίπεδα ὅπου τὰ δρια τῆς ταχύτητας νὰ εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τοῦ δικοῦ μας ἐπίπεδου (σ. 62). Τὸ φῶς ἀπορροφᾷ - ἀκτινοβολεῖ μᾶζα καὶ ἡ μᾶζα φῶς. Οἱ θέσεις τῆς κλίμακας αὐτῆς εἶναι κάθε μία καὶ ἓνα ἰδιόμορφο ἐπίπεδο μὲ μιά ποσοτικὴ κλίμακα ἐναλλαγῆς ροῆς-ἀντιροῆς (σ. 63).

Ἡ πολλαπλότητα καὶ ἡ μοναδικότητα εἶναι ἄλλοτε χωρικῆς καὶ ἄλλοτε χρονικῆς μορφῆς σὲ βαθμὸ καὶ μὲ τρόπο πού νὰ μὴ μπορεί νὰ ξεκαθαριστεῖ τελείως ποῖο εἶναι τὸ χωρικὸ καὶ ποῖο εἶναι τὸ χρονικὸ, προεκτεινόμενα τὸ ἓνα μέσα στοῦ ἄλλο (σ. 42).

Τὸ βιβλίο ἀποτελεῖ ἀπλή ἐκθεση τῶν ἀπόψεων τοῦ συγγραφέως, ἢ ὅποια, δυστυχῶς, γίνεται χωρὶς λογικὴ ἀλληλουχία μὲ ἀποτέλεσμα ἀφ' ἑνός νὰ ὑπάρχουν χάσματα καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπαναλήψεις πού δυσκολεύουν τὴν ἀνάγνωση. (Ἐπισημαίνω καὶ μιά ἔλλειψη αἰσθητικῆς στῆν κατὰχρηστικὴ ἀντικαταστάσεως τοῦ κ ἀπὸ τὸ χ: ἔχταση - προέχταση - διαλεχτικὴ κλπ.).

Ὅπως ὁποῖοτε δέν πρόκειται γιὰ ἐπιστημονικὸ ἔργο, παρά τὴ χρησιμοποίηση ὄρων τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς φυσικῆς, οἱ ὅποιοι γιὰ νὰ ἔχουν ἔννοια πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦνται σωστά.

Εἶναι γνωστὲς οἱ δυσκολίες πού παρουσιάζονται ὅταν θέλωμε νὰ ἐφαρμόσωμε ἓνα μαθηματικὸ μοντέλο στοῦ φυσικοῦ σύμπαν καὶ ὑπεισέρχονται οἱ ἔννοιες τοῦ ἀπειροῦ, ἀπειροστοῦ, ἀσυνεχείας, μαθηματικοῦ συνεχοῦς. Ὅπως ὁποῖοτε ὁ συγγραφεὺς ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὰ παράδοξα τοῦ Ζήνωνος, πού ἔχουν σχέση μὲ τὰ προβλήματα τοῦ συνεχοῦς, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος τοῦ Heisenberg καὶ ἀπὸ βασικὰ ἀξιώματα ἢ πορίσματα τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας τοῦ Einstein (ἰσοδυναμία μάζης - ἐνεργείας, ἡ ταχύτητα τοῦ φωτός εἶναι ἡ μεγίστη, καμπυλότητα χώρου...), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τίς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως σχετικὰ μὲ τὸ τί εἶναι σημεῖο, τί εὐθύγραμμη καὶ ὁμαλὴ «πορεία» τοῦ ἑνός πού καμπυλοῦται μὲ τὴν ἐπίδραση τῶν πολλῶν ἄλλων σημείων στόν «περίγυρο» (ἐνθετο σ. 5).

Ἐρχομαι τώρα στῆν ἀποψη ὅτι κάποια μεταβολὴ στοῦ γεγονότος μεταφέρεται σ' ὁλόκληρο τὸ σύμπαν (σ. 24, 69...), ἐπειδὴ γεγονός εἶναι καὶ ὁ ἄνθρωπος μὲ τίς ἐμπειρίες καὶ τίς σκέψεις του (σ. 23-26), ἐνῶ ὁ κόσμος ἔχει ἀπεριόριστες ἐπιφάνειες πού τὴν ἴδια στιγμή εἶναι μιά ἐπιφάνεια (σ. 68).

Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῆς κυματικῆς ἐξισώσεως στῆν Κβαντομηχανικὴ συνεπάγεται τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν κόσμων. Αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία συνδυάζει τὴ συνέχεια τῆς κυματικῆς ἐξισώσεως (κβαντομηχανικὴ) μὲ τὴν ἀσυνέχεια τῆς διαδικασίας τῶν μετρήσεων. Τὸ σπου-

δαιότερο όμως είναι, ότι την τελευταία δεκαετία μερικοί από τους μεγαλύτερους κοσμολόγους (...Hollins, Hawking, Wheeler), βασιζόμενοι στην Κβαντομηχανική ώδηγήθηκαν στη διατύπωση του «άνθρωπίνου αξιώματος», τοῦ ὁποῖου τῆ γενικώτερη μορφή διατύπωσε ὁ Wheeler ὡς ἐξῆς: «ὁ παρατηρητὴς εἶναι τόσο οὐσιώδης παράγων γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ σύμπαντος, ὅσο το σύμπαν εἶναι γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ παρατηρητοῦ».

ΔΡ ΜΑΡΩ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ
ΛΕΚΤΩΡ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ